

мантично вмотивованого знака. Ця вмотивованість здійснюється на основі перенесення загальноновживаних значень на нові наукові поняття з допомогою асоціації за подібністю (метафоризація) і на основі перенесення ознаки за суміжністю (метонімізація).

Поряд з процесом міграції загальноновживаного слова у термінологію відбувається і зворотній процес - детермінологізація. Проникнення термінів у лексику загального вжитку спричинене екстралінгвістичними факторами: статус літературної мови, інтелектуальний рівень суспільства, суспільно-політичні умови [8, 206].

Десемантизація терміна, як і будь-якого іншого автосемантичного слова, полягає у тому, що термін не тільки виражає наукове поняття, а ще є пов'язаним з певними уявленнями [4, 37]. Спеціаліст, використовуючи терміни своєї предметної області у професійному мовленні, співвідносить їх перш за все із достатньо глибокими поняттями про явища, властивості і процеси, котрі належать до сфери його компетенції. Уявлення спеціаліста досить конкретні і за своїм змістом наближені до поняття. У процесі інтелектуалізації загальнолітературної мови частина спеціальних слів проникає у мову більшості мовців. Одночасно відбувається зменшення глибини поняття.

Так, на фоні економічних перетворень суспільства запозичена із англійської мови банківська мова стає завдяки теля- і газетним матеріалам широко відомою неспеціалістам. У системі загальноновживаної лексики терміни credit - кредит, banking business - банківська справа, futures - ф'ючерсні контракти реалізують тенденцію до спрощення семного складу. Проте як справедливо зауважив ще Л.В.Щерба: "У всякому разі слід пам'ятати, що немає підстав нав'язувати загальній мові поняття, котрі їй зовсім не властиві і котрі - головним чином і вирішальне - не є якими-небудь факторами у процесі мовленнєвого спілкування".

Питання взаємодії загальноновживаної лексики і термінології багато в чому залишається дискусійним, як і підхід до семантики терміна і розбудови термінологічних систем в плані їх унормування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бонелис М.Д. Об основных способах образования горных терминов в современной английской горнорудной терминологии // Вопросы романо-германской филологии, - Москва, 1961. - том XXVI. — С. 204-242.
2. Бурдин С.М. О терминологической лексике // НДВШ. Филологические науки. - 1958. - №4. - С. 16-35.
3. Гак В.Г. Асимметрия лингвистического знака и некоторые общие проблемы в терминологии // Семиотические проблемы языка науки, терминологии и информатики. - М.: Изд-во Московского университета. -1971. - С. 68-72.
4. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. - М.: Высшая школа, 1987. -104с.
5. Канделаки Т.Л. Значение терминов и системы значений научно-технических терминологии // Проблемы языка науки и техники. - М.: Наука, 1970. - С. 5-39.
6. Капанадзе Л.А. Взаимодействие терминологической лексики с общелитературной (на материале совр. русе. яз.): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10,02.02 / Моск. гос. пед. ин-т. - М., 1966. - 35 с.
7. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. - М.: Наука, 1961. - 84 с.
8. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. - Львів: Світ, 1994. - 215 с.
9. Хорнунг В. К вопросу отграничения терминологической лексики от общепотребительной // Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики. - М.: Изд-во Московского университета. - 1971. -С. 333-336.
10. Циткина Ф.А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). - Львов: Вища школа, 1988. - 157 с.
11. Щерба Л.В. Опыт- общей теории лексикографTM. Избранные работы по языкознанию и фонетике.—Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. - т. 1. - 168 с.

Ірина Яковлева

ЕКЗОТИЗМИ В РОМАНАХ ДЖ. КОНРАДА

Під екзотизмами розуміють, насамперед, слова і вислови, запозичені із маловідомих мов, переважно неіндоевропейських, і вживані для надання мовленню особливого колориту.

Дослідники екзотичної лексики [1, 107-112] вказують на її гетерогенний характер, виділяючи в ній два розряди - мовні і мовленнєві екзотизми. Перші фіксуються тлумачними та перекладними сло-

вниками і можуть бути кваліфіковані як власне екзотизми. Мовні екзотизми, маючи вільне значення, реалізуються в актах індивідуального слововживання. Їх семантика характеризується смисловими та стилістичними зсувами, які виникають при їх зіткненні з одиницями мови-реципієнта.

Мовленнєві екзотизми (авторські, оказіональні) - це свого роду потенційні слова, віртуальні знаки, які сигналізують про те, що повідомляється щось нове, зв'язане із чужорідним середовищем. Ці слова здебільшого стилістично марковані.

У цілому екзотична лексика актуалізує національно-культурний та місцевий колорит, виступає стилістичним засобом створення достовірності та своєрідності описуваного. Лінгвокраїнознавчий компонент значення цих слів покликаний відбивати національно-культурні риси певного етносу і соціуму. Мовні екзотизми передають ці смислові нарошення навіть поза контекстом, оскільки читач має певну інформацію про екзотичні назви.

Значення мовленнєвих екзотизмів декодується лише в певному контексті, хоч лексичне й фонетичне оформлення більшості з них часто робить їх імплікацію прозорою, впізнаваною. Такі екзотизми можна називати стилістичними. Здебільшого вони використовуються автором один раз, а потім ніде не фіксуються, крім тих слів, що набули значення символів чи алюзій (наприклад, із романів Свіфта:

Лапута, Бробдингнейг), за якими міцно закріпилося цілком певне значення, і вони можуть використовуватись поза контекстом.

У романах Дж.Конрада використовуються як назви реальних екзотичних для того часу місць, міст, океанів, морів і рік (the Western Pacific, the Australian Coast, etc.), так і вигадані самим письменником (Levuka, Tamatave, Zamboanga, etc.).

Найбільш насичені екзотизмами романи "Лорд Джим" і "Ностромо" (від 0,7% до 1,5% всіх ужитих лексем), значно менше - "Тайфун", що пояснюється темою оповіді, закріпленістю дії за одним простором. Наприклад, у "Тайфуні" - це корабельна аварія в the Western Pacific, поодинокі екзотизми тут: coolie, nan-shan etc.

Роман "Ностромо", навпаки, - історія вигаданої Дж. Конрадом країни the Republic of Costaguana, для якої він зібрав матеріал зі всієї Південної Америки. Ось як про це пише один із відомих дослідників творчості письменника Норман Шерн: "...очевидна скуппульозність, з якою розроблена географія Кастагуани і топографія міста Сулако, разом зі всіма аспектами, запозиченими в багатьох справжніх країнах та містах. Так само детально сплановане сільське господарство, ремесла, природні ресурси і комунікації місцевості...

...Справжнім протагоністом роману є провінція Сулако, країна сутінків, країна високих тінистих гірських кряжів і туманного кампо, що був нічим свідком подій, викликаних пристрастями людей, засліплених добром чи злом" [2] — така, на думку критика, тема, витоки і природа художньо значимих екзотизмів у романах Дж.Конрада.

Таким чином, функціональна й стилістична роль мовних і мовленнєвих (оказіональних) екзотизмів дає підстави об'єднати їх в одну ДТГ "Екзотизми" .

Екзотизми в текстах аналізованих творів можуть позначати: географічні назви (реальні та вигадані), власні імена персонажів, їх соціальний статус, назви предметів одягу, побуту та інших національно-етнічних реалій.

У своїх морських мандрах Дж.Конрад кілька раз перетинав Середземне море на шляху у Вест-Індію; він був у Мадрасі, Бомбеї та Калькутті бродив, уздовж рік Суматри та Борнео, відвідав Бангкок, плавав Тихим океаном і зібрав дуже багатий фактичний матеріал про Схід для своїх майбутніх книг. Це дало йому можливість вільно й широко оперувати лексикою аборигенів, активно використовувати її з певною метою у своїх романах. В англійській критичній літературі про творчість письменника знаходимо думку про важливість зображення екзотичної атмосфери цим письменником: "... автор був захоплений екзотичною атмосферою і зміг точно передати її зловісну чарівність..."

Конрад відтворює всю пишноту Сходу, його задушливу атмосферу, його загадковість і гріховну красу. Але набагато важливішою за його здатність описувати екзотику є поетична концепція Сходу

² Незважаючи на неоднорідність даних лексичних одиниць з точки зору семантики, формально-граматичних особливостей, ми об'єднуємо їх в одну ЛТГ групу. Екзотизми завдяки спільності прагматичних та стилістичних функцій, що в нашому випадку важливіше.

як символу морального зла, не ставлячи за мету дати точне визначення, а лише завдяки надзвичайній силі переконання, він (Конрад) спромігся передати відразливий дух зла, що таїться у темних місцинах світу [3, 260].

Можна погодитись з автором цього висловлювання у тому, що Конрад піддався чарам Сходу, а сила його таланту дала можливість передати блиск і гострі пахощі Сходу, його загадковість і нездорову принадність. Та, з другого боку, на думку Д. Нейл, Схід у поетичній концепції Конрада є символом морального зла. Конрад зовсім не прагне обґрунтувати свою точку зору, просто завдяки силі своєї уяви він створює атмосферу відразливого відчуття зла, що окривається у темних місцях цього світу, і це сприяло такому яскравому екзотичному фону його творів.

Можна полемізувати з тою чи іншою оцінкою творчості письменника, проте це не є нашим завданням. Зауважимо лише, що екзотичні елементи займають помітне місце в його романах. Це відзначають усі критики.

У романі "Лорд Джим" екзотизми неоднорідні за своїм походженням. Більшість із них запозичені із малайзійських та індійських мов і діалектів. Немало з них уже зареєстровані в словниках мови-реципієнта і стали мовними екзотизмами, інші незнайомі чи створюються самим автором.

Досліджувані романи дають матеріал для обох груп екзотизмів, свідченням чого можуть бути такі контексти: "Більшість з моїх інформаторів дотримувалися думки, що цей камінь напевно був нещасливим, подібно до знаменитого каменя, що належав султанові Сукадану і накликав на країну війни та невимовні біди у давні часи. Навіть сам Тамб Ітан невідступно крокував, немов яничар з кинджалом, ножем і списом за своїм білим господарем (паном) під час наших подорожей [4,262].

У наведених прикладах власні назви *Tamb Itan* (ім'я малайця), *Sucadana* (назва далекої країни), інші назви: *sultan* — правитель її), *janissary* (турецький воїн — яничар), *kris* (малайський кинжал) малайського та турецького походження надають описуваному особливого східного колориту.

Такі описи властиві й іншим романам письменника. В "Ностромо" це слова переважно іспанського походження: "Простий люд із сусідніх сіл, пастухи та наймити з прибережних пасовищ, покірні індіанці, всі вони з трепетом усвідомлювали, що купи блискучого золота криються в похмурій глибині провалів, які розтинали кам'яністі рівнини Азуери [5, 40].

Півострів Азуера, *peons* (наймити), *vaqueros* (пастухи), *ranchero* (фермер), *estancia* (село), — ці слова іспанського походження ніби опосередковано повідомляють читача про епоху іспанського володарювання в Сулако та в близьких із ним краях.

У романі "Ностромо" читач постійно натрапляє на такі лексичні одиниці, наприклад, у назвах предметів побуту, транспорту, інтер'єру, соціального статусу: *sombrero, serape, tertulia, casa, cancellaria, sola; lancha, volante; landrones, matreros, leperors, etc.*

Ці слова вживаються в тексті в їх прямому номінативному значенні для передачі фактуальної інформації. Однак їх іномовний статус марковано в тексті роману іншим шрифтом, як це здебільшого буває з варваризмами.

Екзотизми в романах Дж.Конрада мають різний словниковий статус. Одні з них на той час вже були зафіксовані словниками: *sombrero, caballeros, plaza, comandantes, padres, politicos, sala; bamboo, casurian-trees, etc.*

Деякі екзотизми зрозумілі з контексту. Розглянемо їх на прикладах із роману "Nostromo": "Він, Гіоргіо, дослужився до першого морського чину і був кухарем генерала [5, 59].

Тут спостерігається денотативне використання і тлумачення слова: *afferez* (*ensign*) — перший морський чин, або: "В старому Гіоргіо відчувалася енергія почуттів, особиста сила переконань, щось, як вони називали "террібулата", щось таке, що навіває жах подібно до старого лева [5, 60]. Тут террі-булата — щось таке, що навіває жах подібно до старого лева — стає зрозумілим завдяки наступному перифразові—"an old lion".

Подані нижче приклади також підтверджують той факт, що при використанні екзотизму автор вдається до його тлумачення — до чи після його уведення в текст:

1) Більше того, вони не обділяли лікаря увагою, він був старий, потворний і вчений — трохи дивакуватий — навіть божевільний, якщо не чаклун [5, 70].

2) Таке не говорили про нього у насмішкуватій манері людей з великих рівнин, котрі вважають, що ніхто, крім них не здатний осідлати коня [5, 72].

3) Він навмисне приїхав до Сулако, і там давали обідній прийом запропонований компанією O.S. №. [5, 61].

У деяких випадках і без прямих тлумачень зрозуміло, про що йде мова. Показовим у цьому плані є такий контекст: "Бідолашна Костагуана! Колись вона багато означала для священників і була нічим для людей, а тепер стала усім для цих великих політиків у Ста Марті для негрів та злодіїв".

Чарльз говорив з суддями, прокурорами та шанованими людьми у містах, так само, як і з помі* щиками у їх володіннях. Коменданти запропонували йому супровід, тому що він зміг пред'явити розпорядження теперішнього політичного лідера Сулако [5, 104].

Усі підкреслені слова є семантичне однорідними. Їх можна віднести до однієї лексико-тематичної групи "Соціальний стан": *padres, politicos, alcades, fiscales cdballeros, comandantes* (священники, судді, прокурори, поміщики, коменданти), точніше їх можна визначити як належні до лексико-семантичного ряду "високий чин, становище в суспільстві", що підкреслюється перифразами "the principle people in towns; the political chief etc".

Певний інтерес становить використання Дж. Конрадом слова "diligencia" яке є назвою поштової карети — диліжанс, в англійській інтерпретації це "a stage-coach".

Протягом усієї V глави роману "Nostromo" (7 сторінок) слово "diligencia" вжите 7 разів у його іспанському написанні і виділене курсивом. Навіть із наведених нижче мінімальних контекстів значення слова зрозуміле, однак, автор, використовуючи цю лексичну іномовну одиницю у її прямому значенні та в оригінальній орфографії, підкреслює тим самим, наскільки нестерпним виявилось для високопоставленого лондонського гостя — директора залізничної компанії — пересування через гори • Сулако непрохідними дорогами понад бездонними прірвами. Подорож, метою якої було придбання земель для залізниці. Значний об'єм контекстів утруднює їх цитування, однак перший випадок використання слова "diligencia" ми наведемо в повному контексті: "Голова ради директорів залізниці був привабливим і блідим лондонцем з срібним ореолом сивого волосся і охайною бородою. Він дивився через її плече з уважним, усміхненим і стомленим виглядом. Подорож з Лондона до Ста Марта у поштових кораблях і спеціальних екіпажа вздовж узбережжя ще можна було терпіти. Але їзда через гори до Сулако виявилася зовсім іншою завдяки старому диліжансові та жахливим дорогам, котрі снувалися через ущелини [5, 62].

І далі на стор.63"Проходячи до них через цю стіну гір, котрі він сам перетнув у старому диліжансі з ризиком для життя і здоров'я..."

На стор.65: "Але директор залізничної компанії відважно подолав гори у розхитаному диліжансі".

На стор.66: "...його слух вже призвичаївся до перших звуків очікуваного диліжансу"...

На цій же сторінці: Сходячи з чотириколісного диліжансу на затерпліх ногах..."

І, нарешті, у передостанньому абзаці глави: "...Він буде супроводжувати ваш диліжанс аж до Сулако разом з кількома робітниками колії. "Дорога погана...". Тому якщо ви матимете його під рукою, то збережете собі нерви" [5, 68].

Слово "diligencia", окрім свого прямого значення "вид транспорту", на якому пересувався високопоставлений чиновник, реалізує ще й додаткові значення, ставши ключовим у цій главі. Воно створює опозицію: (контекст між зовнішнім виглядом аристократа (*handsome, pale, silvery misty white hair, clipped beard.*), транспортом, яким він їхав із Лондона (*mail boats, special carriages of the coast line*), приємними відчуттями при цьому і його нестерпними важкими переїздами в допотопному старому "diligencia"; тут також здійснюється символічне протиставлення нової цивілізації і старого світу: сучасна залізниця (*railway*) — ветхий диліжанс (*diligencia*) на фоні дикої природи, що протягом віків стає на перешкоді підприємництву, на фоні важкої праці корінних жителів і поденних наймитів (*peons*).

Романам Дж-Конрада притаманне також своєрідне використання географічних назв. Він упереміш вживає реальні й вигадані назви країн, місцевостей, рік, гір, узбереж, заток, поселень. Це можна проілюструвати на прикладі глави 38 роману "Лорд Джим", яка присвячена долі людини по імені Браун — авантюриста, відомого на узбережжях Полінезії та Австралії. Назвемо лише основні місця його перебування (відповідно до послідовності їх появи і в тексті): "the Western Pacific, the Australian coast. Cape York, Eden Bay, Polynesia, Claphane, Melanesia, Malaita, Nuka — Hiva, the South Seas,

Manila Bay, Mindanao, the Straits of Macassar, the Java Sea, Madagascar, Tamatave, Patusan, the Batu Kring, etc.

А в тексті їх розмаїття збільшується за рахунок місцевих назв: Lamboanga, Tamatave, Zevuka, Costaguana, Sulaco, Azuera тощо. Цікаво, що деякі з них потім отримують свою реальну географічну назву, наприклад: Nselemba (Congo), Sulaco (Honduras).

Така насиченість тексту екзотичними назвами (реальними й вигаданими) і їх описи засвідчують передусім особисте знайомство автора з місцями, які він може достовірно описати читачеві. Причому це стосується як реальних, так і створених його уявою, але поданих як існуючі завдяки власному досвіду та спостереженням письменника.

Колорит достовірності, реальності подій, що відбуваються на екзотичному фоні, створює, як правило, і додаткові емоційно-експресивні відгінки — відчуття чогось невідворотного, тривожного, небаченого.

З такою ж функцією виступають численні імена туземців і їх народностей у Малайзії, Вест-Індії, Полінезії: Kanakas, Westindians, coolie, sidiboy, Bigus, nakhoda.

Цікаво, що деякі з екзотизмів зазнають у тексті романів морфологічних змін. Автор використовує їх у множині, вживає при них артиклі, прийменникові додатки, займенникові та об'єктивні означення, як-от у прикладі: "Він стояв дуже схвильований на місці свідка і його щоби палали у прохолодній просторій кімнаті: велике віяло повільно піднімалось і опускалось над його головою, або: "...так, ніби в цю мить він легко зійшов з дивовижних зелених ролів по той бік світу. Джим переходив у ко-ное, щоб пливати до кампону Дорміана", чи "Джим провів цілий день зі старим Находа".

У тексті романів відбувається свого роду натуралізація екзотичних лексичних одиниць, асиміляція їх мовою-реципієнтом, в результаті чого їх можна віднести до тієї чи іншої частини мови.

Проте багато екзотизмів залишаються не зовсім зрозумілими читачеві. У зв'язку з цим деякі укладачі та видавці доповнюють найбільш насичені екзотизмами романи Дж.Конрада різноманітними коментарями, примітками і навіть словниками. Так, роман "Nostromo", виданий 1990 р. (Penguin Books) має "Notes" і "Glossary" в кінці книги, укладені Мартіном Сеймур-Смітом (by Martin Seymour-Smith) 1983 року. Глосарій містить 125 слів-екзотизмів, здебільшого іспанського походження, з перекладом по-англійськи; в "Notes" пропонується пояснення близько 40 слів.

Отже, не всі екзотизми із романів Дж.Конрада увійшли в англійську мову та адаптувались у ній. Вони залишились переважно екзотичною лексикою, як і були нею у час написання цих творів.

Екзотизми займають помітне місце в художній структурі романів Дж.Конрада виступають однією з невід'ємних типологічних ознак стилю його морських романів-подорожей.

У значенні екзотичних лексем завжди наявний лінгвокраїнознавчий елемент, який відбиває національно-культурні аспекти життя людей, їх емоційно-моральну та психологічну своєрідність, істо-рико-етнографічні аспекти розвитку. Екзотична лексика, крім інформативно-інтелектуальної функції, сприяє створенню романтичного колориту описуваного, посилює напруженість оповіді, його достовірність, з одного боку, з другого ж, завдяки своїм зображально-ілюстративним властивостям та особливостям стилістичного функціонування екзотизми відбивають специфіку індивідуально-авторського їх використання Дж.Конрадом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яхонтова Г. Лексична структура жанра екзотично-пригодницького роману (на матеріалі романів "Острів скарбів" Р. Стівенсона та "Копальні царя Соломона", Р. Хаггарда) // Іноземна філологія. - Львів, 1990. - Вип. 97. - С. 107-112.
2. Sherry Norman, Cambridge University Press, 1971.
3. Neill Diana, A Short History of the English Novel, № 9, 1967, p. 260.
4. Conrad Joseph. Lord Jim, Penguin Books, 1994 (L. J.).
5. Conrad Joseph. Nostromo. Penguin Books, 1990 (N.).
6. Conrad Joseph. Typhoon and Other Stories, Leipzig, Tauchnitz, 1928 (T.).